

Мартін Гайдеггер

Дорогою до мови

ДОРОГОЮ ДО МОВИ

MARTIN HEIDEGGER

**UNTERWEGS
ZUR
SPRACHE**

МАРТИН ГАЙДЕГЕР

ДОРОГОЮ ДО МОВИ

Переклад з німецької
Володимира Кам'янця

ББК 87.224.2

УДК 1:81

Г 14

Мартін Гайдеггер. Дорогою до мови / Переклав з нім. Володимир Кам'янець. – Львів: Літопис, 2007. – 232 с.

До видання ввійшло шість праць відомого німецького філософа Мартіна Гайдегера про мову, які він написав та оприлюднив між 1950 і 1959 роками, коли знову повернувся до викладання й активної публічної діяльності. У цих текстах автор зосередився на різних аспектах взаємозв'язку мови і буття, поезії та філософії, мови і мовлення.

Для філософів, філологів, усіх, хто цікавиться проблемами Мови.

Науковий консультант

Михайло Мінаков

Редактор

Мирослава Прихода

Це видання здійснено за фінансової та експертної підтримки
Міжнародного фонду “Відродження” в рамках спільної програми
з Центром розвитку видавничої справи Інституту відкритого
суспільства – Будапешт

Sponsored by the International Renaissance Foundation in the frames of
joint program with the Center for Publishing Development of
the Open Society Institute – Budapest

Verlag Günther Neske

© 1959 J.G. Cotta'sche Buchhandlung
Nachfolger GmbH, Stuttgart

© Володимир Кам'янець,
український переклад, 2007

© Михайло Москаль,
проект обкладинки, 2007

© Літопис, 2007

ISBN 966-7007-65-5

ІЗ РОЗМОВИ ПРО МОВУ

одного японця й одного, що його розпитував

- Яп Ви знаєте графа Сузо Кукі. Він кілька років у Вас навчався.
- Пт Граф Кукі назавжди буде в моїй пам'яті.
- Яп Він надто рано помер. Його вчитель Нісіда написав для нього епітафію, пропрацювавши понад рік над цим найвищим поцінуванням свого учня.
- Пт На мою велику радість, я маю світлини з могили Кукі й з того гаю, де він лежить.
- Яп Я знаю Храмовий парк у Кіото. Багато моїх друзів часто відвідують зі мною могилу в цьому парку. Його заклав наприкінці дванадцятого сторіччя жрець Гонен на східному пагорбі тодішньої королівської столиці Кіото як місце пам'яті й упокою.
- Пт Отож цей Храмовий гай – відповідне місце для рано померлого.
- Яп Бо ж усі його роздуми стосувалися того, що японці називають *iki*.
- Пт Що це слово каже, у розмовах з Кукі я міг хіба що приблизно здогадуватися.
- Яп Згодом, повернувшись з Європи, граф Кукі читав у Кіото лекції про естетику японського мистецтва й поезії. Вони вийшли книжкою. У ній він намагається розглядати суть японського мистецтва, вдаючись до європейської естетики.

- Пт Але чи можемо ми в цьому випадку звертатися до естетики?
- Яп А чому ні?
- Пт Назва і те, що вона називає, походять з європейського мислення, з філософії. А тому естетичні роздуми мали б бути в основі своїй чужими для східноазійського мислення.
- Яп Мабуть, Ваша правда. Тільки що ми, японці, мусимо вдаватися по допомогу до естетики.
- Пт Навіщо?
- Яп Вона дає нам потрібні поняття, щоб осягнути те, що стосується нас як мистецтво й поезія.
- Пт Вам потрібні поняття?
- Яп Мабуть, що так; бо відтоді, як ми почали пізнавати європейське мислення, очевидною стає нездатність нашої мови.
- Пт Наскільки?
- Яп Йй не вистачає обмежувальної сили уявляти предмети в однозначному поєднанні поперемінного підпорядкування один одному.
- Пт Чи Ви справді вважаєте цю нездатність ганджем Вашої мови?
- Яп У часи, коли стосунки східноазійського світу з європейським стали неминучими, над Вашим питанням потрібно як слід поміркувати.
- Пт Ви щойно зачепили питання наших частих суперечок із графом Куکі, а саме те, чи потрібно і чи вправдано для східних азійців гнатися за європейською системою понять.
- Яп Здається, що з огляду на сучасні технізацію й індустріалізацію всіх частин світу, іншого виходу немає.
- Пт Ви говорите обережно й кажете: здається...

- Яп Звичайно. Бо ще існує можливість, що, виходячи з нашого східноазійського буття, технічному світові, від якого ніде не подітися, доведеться зупинитися на цьому рівні і... що...
- Пт ... через те таки не відбудеться справжнього контакту з європейським буттям попри всілякі асиміляції та змішування.
- Яп Можливо, що й узагалі не зможе відбутися.
- Пт Чи можемо ми це так беззаперечно стверджувати?
- Яп Я буду останнім, хто на це зважиться, інакше б я не приїхав до Німеччини. Але я постійно відчуваю небезпеку, якої, очевидно, не здолав і граф Куки.
- Пт Що це за небезпека?
- Яп Що ми через багатство поняттєвого, що його містить європейський мовний дух, не втримаємося від спокуси і те, чим послуговується наше буття, знівелюємо до невизначеного й розпливчастого.
- Пт Уже в цьому куди більша небезпека для нас обох. І що непомітніша вона, то загрозливіша.
- Яп Чому?
- Пт Небезпека виходить звідти, звідки ми її не сподіваємося, де ми її якраз і маємо пізнати.
- Яп Отож Ви вже пізнали цю небезпеку; інакше б Ви не звертали на неї уваги.
- Пт Піznати я її пізнав уже давно, але не повністю, зате про неї здогадувався, і саме в розмовах із графом Куки.
- Яп Ви з ним про це розмовляли?
- Пт Ні. Небезпека поставала з самих розмов, настільки це були розмови.

Яп Що Ви маєте на увазі? Я не розумію.

Пт *Це підсумок наукоознавчої відповідності японською мовою дискусією. Де, як здавалося, така дискусія відбувалася, скажімо, на семінарах, тоді граф Кукі мовчав. Розмови, які я маю на увазі, з'являлися як мимовільна забава в нашому домі, куди граф Кукі час до часу приходив зі своєю дружиною, котра тоді мала на собі вроочисте японське вбрання. Східноазійський світ світився яскравіше і небезпека наших розмов ставала помітнішою.*

Яп Я ніяк не збагну, що Ви маєте на увазі.

Пт Небезпека наших розмов крилася у мові як такій, а не в тому, що ми проговорювали, і навіть не в тому, як ми намагалися це робити.

Яп Але ж граф Кукі надзвичайно добре володів німецькою мовою, французькою й англійською.

Пт Звичайно. Він *mig* сказати європейськими мовами те, що обговорювалося. Але ми обговорювали *iki*; і японський мовний дух так і не відкрився для мене; отак і досі.

Яп Мови розмови переносили все в *європейське*.

Пт Розмова, однак, намагалася *сказать* суттєве *східноазійського* мистецтва й поезії.

Яп Тепер я вже краще розумію, звідки Ви відчуваєте небезпеку. Мова розмови постійно руйнувала можливість сказати те, що обговорювалося.

Пт Нещодавно я, доволі незграбно, назвав мову оселею буття. Якщо людина через свою мову мешкає в бутті, тоді ми, європейці, ймовірно, мешкаємо в якомусь геть інакшому домі, ніж східноазійська людина.

Яп За умови, що мови тут і там не просто різні, а в своїй основі мають іншу сутність.

Пт Тоді розмова з дому до дому майже неможлива.

- Яп Ви справедливо кажете «майже». Бо ж усе-таки це була розмова; і, насмілюся припустити, жвава. Бо граф Куکі на своїх семінарах, які він проводив з нами в Кіотсько-му університеті, знову й знову повертається до розмов із Вами. Здебільшого це траплялося тоді, коли нам нетерпеливилось чіткіше зрозуміти причину, чому він тоді поїхав до Німеччини, щоб повчитися у Вас. Ваша книга «Буття і час» тоді ще не вийшла в світ. Але кілька японських професорів, серед яких і наш вельми поважний професор Танабе, після Першої світової війни поїхали до Фрайбурга, щоб вивчати феноменологію в Гуссерля. Звідти мої земляки знали Вас особисто.
- Пт Те, що Ви кажете, правда. Тоді я, будучи асистентом у Гуссерля, щотижня читав із панами з Японії першу вагому працю Гуссерля, «Логічні дослідження». А сам учитель тоді не особливо високо цінував працю, яку він написав на зламі сторіч. Я ж мав свої причини на те, чому для вступу до феноменології я надавав перевагу «Логічним дослідженням». І вчитель великудушино мирився з моїм вибором.
- Яп Наши професори слухали тоді, я думаю, це було 1921 року, Вашу лекцію. Вони привезли з собою до Японії конспект. Назва звучала, якщо не помилуюся: «Вираз і явище».
- Пт У кожнім разі це була тема лекції. Однак у професора Куکі, мабуть, були на те особливі причини, що він приїхав до мене до Марбурга.
- Яп Звичайно, і я думаю, що ці причини пов'язані з тією лекцією, конспект якої жваво обговорювали в Японії, та й в інших місцях.
- Пт Конспекти, звичайно, – тъмяні джерела; до того ж лекція була дуже недосконала. У ній було зроблено спробу піти шляхом, про який я не знав, куди він приведе. Лише його найближча перспектива була мені відома, бо машила мене безперервно, нехай небосхил часто відсувався й тъмянів.

- Яп Я гадаю, що про це щось здогадувалися й мої земляки. Знову й знову згадувалося про те, що Ваші питання кружляли довкола проблеми мови й буття.
- Пт І це було неважко не помітити; бо ще в назві моєї габілітаційної дисертації 1915 року «Вчення про категорії і значення Дунса Скотуса» з'явилися обидві перспективи: «вчення про категорії» – звична назва на означення буття сущого; «вчення про значення» – це *grammatica speculativa*, метафізичне осмислення мови в її відношенні до буття. Однак усі ці зв'язки були для мене тоді ще непроглядні.
- Яп А тому Ви й мовчали дванадцять років.
- Пт І книжку «Буття і час», що вийшла друком 1927 року, я присвятив Гуссерлеві, бо феноменологія дарувала можливість шляху.
- Яп Мені, однак, видається, що тематика «мови й буття» залишилася на задньому тлі.
- Пт Такою вона була ще й у лекції 1921 року, яку Ви називали. Так виглядало й з питаннями про поезію й мистецтво. У ті часи експресіонізму я постійно стикався з цими сферами; більше того, ще в мої студентські роки перед Першою світовою війною це була поезія Гьольдерліна і Тракля. А ще раніше у старших класах гімназії, а точніше, влітку 1907 року, мене вразило питання про буття у назві дисертації Франца Брентано, учителя Гуссерля. Дисертація була написана 1862 року й називалась: «Про різне значення сущого за Арістотелем». Цю книжку мені подарував мій старший товариш і земляк, згодом архієпископ Фрайбурга, доктор Конрад Грьобер. Тоді він був міським священиком у Троїцькій церкві в Констанці.
- Яп У Вас досі є ця книжка?
- Пт Ось, можете її побачити й прочитати запис, який зву-

чить: мій перший путівник грецькою філософією у гімназійні роки. Я Вам це розповідаю не для того, щоб показати, начебто тоді я вже знов усе те, про що й сьогодні ще питаю. Але, можливо, Вам, як професорові німецької літератури, який особливо любить і знає творчість Гольдерліна, підтверджиться слово поета, що у четвертій строфі гімну Райнові заводить: «...Бо / Як ти почався, таким ти і будеш».

Яп Питання про мову й буття – це, можливо, дарунок променя світла, що Вас уразив.

Пт Хто посмів би дозволити собі отримати такий дарунок? Я знаю лише одне: через те, що роздумування про мову й буття від ранніх літ визначальні для ходу моїх думок, означення й залишається здебільшого на задньому тлі. Може, це основна вада книги «Буття і час», що я занадто рано відважився зайти так далеко.

Яп Так навряд чи можна сказати щодо Ваших думок про мову.

Пт Звичайно, менше, бо я лише через двадцять років після захисту докторської дисертації в одній із лекцій наважився зачепити питання про мову. Це було тоді, коли я на лекціях подавав перші інтерпретації Гольдерлінових гімнів. Літнього семестру 1934 року я читав лекцію під назвою: «Логіка». Однак були це роздуми про лбуюс, у якому я шукав сутності мови. Між тим минуло майже десятиріччя, аж я зміг сказати, що я думав, – відповідного слова немає ще й досі. Перспектива для мислення, яке з усіх сил намагається відповісти сутності мови, ще оповита туманом на всю свою віддалю. Тому я ще не бачу, чи те, що я намагався мислити як сутність мови, буде достатнім і для сутності східноазійської мови, і чи взагалі при кінці, що буде водночас і початком, сутність мови зможе дістатися мислячого досвіду, і що дасть гарантію, що європейське і східноазійське слово зчинуть розмову в той спосіб, у який заспіває те, що витікає з одного-єдиного джерела.

- Яп Яке, однак, так і залишиться для обох мовних світів таємницею.
- Пт Оце я й маю на увазі. Тому я особливо радий Вашому приїздові. Через те, що Ви вже перекладали японською драми Кляйста та кілька моїх лекцій про Гольдерліна, через те, що Ваші роздуми загалом присвячені поезії, Ви краще розумієте ті питання, які я ставив ось уже майже тридцять п'ять років тому Вашим землякам.
- Яп Я думаю, Вам не варто переоцінювати моїх можливостей, до того ж мені, виходячи з нашої японської поезії, ще складно сутнісно осягнути поезію європейську.
- Пт Якщо й існує небезпека, а вона, хоч-не-хоч, міститься в нашій розмові, яку ми провадимо німецькою мовою, я однак вважаю, що я таки дечого навчився, щоб краще ставити питання, ніж це було кілька десятиріч тому.
- Яп Тоді розмови моїх земляків з Вами після Вашої лекції спрямовувалися в інше річище.
- Пт Тому я Вас запитую: що спонукало японських професорів, а потім графа Куکі надавати стільки ваги тому конспектові лекції?
- Яп Я можу говорити лише про пояснення Куکі. Цілком я їх так ніколи й не зрозумів; бо він, характеризуючи Вашу філософію, часто посилався на поняття «герменевтика» і «герменевтичний».
- Пт Ці назви я вперше вжив, наскільки пригадую, у пізнішій лекції, улітку 1923 року. Тоді я робив перші начерки до «Буття і часу».
- Яп Графові Куکі, на наш погляд, не вдалося пояснити цих назв у якийсь задовільний спосіб ані з погляду значення слова, ані з погляду того сенсу, який Ви вкладали в герменевтичну феноменологію. Куکі лише постійно наголошував, що ця назва позначає новий напрям феноменології.

- Пт. Може, воно так і виглядало. Але мені не йшлося ані про напрям у межах феноменології, ані про нове. Навпаки, я радше намагався продумувати сутність феноменології в її первісному вигляді, щоб її у такий спосіб колись повернути до європейської філософії.
- Яп. Але ж чому Ви обрали назву «герменевтика»?
- Пт. Відповідь на Ваше питання міститься у вступі до «Буття і часу» (§ 7 В). Утім я залюбки Вам скажу щось, що вживання цієї назви позбавить враження випадкової.
- Яп. Я пригадую, що саме це й було каменем спотикання.
- Пт. Назва «герменевтика» була мені знайома від часів, коли я вивчав теологію. Тоді мені особливо не давало спокою питання зв'язку між словом Святого Письма і теологічно-спекулятивною філософією. Це був, якщо хочете, той самий зв'язок, власне, між мовою і буттям, хіба що завуальований і мені недоступний, через що я часто збивався на манівці, марно шукаючи провідної нитки.
- Яп. Я занадто мало обізнаний з християнською теологією, аби збагнути те, що Ви згадуєте. А Ви, очевидно, з Вашого походження і студій зовсім інакше чуетесь в теології, аніж ті, що ззовні лише трохі начитаються того, що належить до цієї царини.
- Пт. Без цього теологічного походження я ніколи б не вийшов на шлях мислення. Але походження – це завжди майбуття.
- Яп. Коли обое одного кличуть і в такому кликанні оселяються роздуми...
- Пт. і так до справедливої теперішності. – Згодом назву «герменевтика» я віднайшов у Вільгельма Дільтая в його теорії історичної гуманістики. Дільтаєві герменевтика була відома з *того самого джерела*, з його студій теології, а особливо з його зацікавленості Шляєрмакером.

- Яп Герменевтика – це, наскільки мені відомо з філології, наука, яка вивчає цілі, шляхи та правила інтерпретації літературних творів.
- Пт Спочатку і значною мірою вона сформувалася у зв'язку з тлумаченням Книги Книг, Біблії. Із Шляермахерового рукописного спадку була видана лекція: «Герменевтика і критика з особливим акцентуванням на Новому Завіті» (1838). Я маю коло себе цю лекцію й зачитаю Вам два перших речення з «Загального вступу»:
- «Герменевтика і критика, дві філологічні дисципліни, два вчення про мистецтво, пов'язані між собою, бо заняття одним передбачає інше і навпаки. Одне з них – це загалом мистецтво правильно розуміти мову, переважно писемну, іншого, а друге – це мистецтво правильно оцінювати та встановлювати справжність писемних джерел і письма з достатніх свідчень та даних.»
- Яп Тоді герменевтика, у відповідному сенсі розширені, може означати теорію і методологію будь-якого інтерпретування, приміром, творів образотворчого мистецтва.
- Пт Саме так.
- Яп Ви вживаете назву герменевтика в цьому широкому сенсі?
- Пт Якщо залишатися у стилі Вашого запитання, тоді мені доведеться відповісти: назва герменевтика в «Бутті і часі» вжита у ще ширшому значенні; «ширше» тут, однак, не означає простого розширення того самого значення на ще більшу сферу вживання; «ширше» означає: із тієї широчині, що випливає з початкової сутності. Герменевтика в «Бутті і часі» не означає ні вчення про мистецтво інтерпретації, ні інтерпретування як таке, а радше спробу визначати сутність інтерпретації насамперед із герменевтичного.
- Яп Тоді все ж таки що означає герменевтичне? Я не наважуюся, хоча близький до того, і не піддається підозрі, що слово

«герменевтичне» Ви вживаєте довільно. Хай там як, але мені важливо, якщо смію так висловитися, почути від Вас автентичне пояснення Вашого слововживання, інакше й надалі не буде ясно, що спонукало графа Кукі до таких роздумів.

Пт Я радо відповім на Ваше прохання. Але не очікуйте занадто багато. Бо річ – загадкова і, мабуть, ідеться не тільки про одну річ.

Яп Радше про процес.

Пт Або про стан речей. Однак із такою назвою ми скоро скотимося в недосяжне.

Яп Так, але тільки тоді, коли нам уже більш-менш видно те, куди нашому слову хотілося б сягнути.

Пт Ви, мабуть, не могли не помітити, що в своїх пізніших працях я вже не вживаю назв «герменевтика» і «герменевтичний».

Яп Кажуть, що Ви змінили своє бачення.

Пт Я облишив своє раннє бачення не для того, щоб замінити його на інше, а тому, що й колишнє місце розташування було лише зупинкою на шляху. Те, що залишається в мисленні, – це шлях. А шляхи мислення криють у собі таке таємниче, що ми можемо йти ними вперед і повертатися, що навіть шлях назад веде нас уперед.

Яп «Уперед¹» – Ви, очевидно, не маєте на увазі в сенсі поступу, а... а... мені важко знайти відповідне слово.

Пт «Vor²» – у те наступне, що ми його, постійно поспішаючи, залишаємо поза увагою, що воно нам щоразу, коли на нього глянемо, видається невідомим.

¹ Нім. vorwärts – прислівник з префіксом vor-. (Прим. перекладача)

² З нім. – перед, префікс, як у слові vorwärts (див. прим. 1), і прийменник, що вказує на місце розташування (де?) перед чимось або на напрямок (куди?) перед чимось. (Прим. перекладача)

- Яп І що через це ми його відразу ж випускаємо з поля зору, щоб зосередитися на звичному й потрібному.
- Пт Тоді як постійно залишене поза увагою близьке прагне повернути нас, радше, назад.
- Яп Так, назад, але куди?
- Пт У те, що починається.
- Яп Мені складно це зрозуміти, якщо я маю мислити з того, що Ви про це дотепер говорили у своїх працях.
- Пт І все ж Ви вже на це натякнули, назвавши теперішність, що бере свій початок у взаємному окликуванні минулого й майбутнього.
- Яп Те, що Ви, можливо, припускаєте, я одразу ж бачу чіткіше, коли виходжу з нашого японського досвіду. Однак я не певен, чи Ви те саме маєте на увазі.
- Пт Це може виявитися у нашій розмові.
- Яп Для нас, японців, немає нічого дивного в тому, коли розмова те, що, властиво, малося на увазі, залишає у невизначеному, ба навіть переводить його в невизначенуване.
- Пт Це, я думаю, ознака кожної вдалої розмови мислителів. Вона сама собою здатна пильнувати за тим, щоб те невизначуване не лише не вислизало, а й щораз яскравіше розкривало свою збиральну силу в розмові.
- Яп Цієї вдалості, мабуть, і бракувало в наших розмовах із графом Кукі. Ми, молодші, занадто безпосередньо вимагали від нього швидких відповідей, аби задовольнити нашу спраглість до знань.
- Пт Спраглість до знань і жага одержати пояснення нас ніколи не приведуть до того, щоб запитувати мислячи. Спраглість до знань – це вже прихована зухвалість само-впевненості, що покликається на свій вигаданий розум

- та його розсудливість. Спраглість до знань не праєне того, щоб оторопіти перед тим, над чим варто замислитися.
- Яп. Ми ж бо насправді хотіли лише знати, наскільки європейська естетика здатна піднести до вищої ясності те, звідки наші мистецтво й поезія черпають свою сутність.
- Пт. І що це?
- Яп. Для цього ми маємо вже згадувану назву *iki*.
- Пт. Скільки разів я чув це слово з вуст Куکі, так і не пізнавши в ньому сказаного.
- Яп. Тоді як *iki* через Ваше герменевтичне для Куکі, мабуть, таки мусило якось дістатися яскравішого світла.
- Пт. Щось таке я відчував, проте зрозуміти того не міг.
- Яп. Те, що Вам у цьому перешкоджало, Ви вже називали: мова розмови була європейська; а пізнати й помислити треба було над східноазійською сутністю японського мистецтва.
- Пт. Те, що ми обговорювали, вже від самого початку було втиснуте в рамки європейських уявлень.
- Яп. Із чого це було видно?
- Пт. Із того, як Куکі пояснював ключове слово *iki*. Він говорив про чуттєве світіння, крізь нестяжне захоплення якого просвічується надчуттєве.
- Яп. Куکі, мені здається, у такий спосіб виразив те, що ми пізнаємо в японському мистецтві.
- Пт. Ваше пізнання перебуває відтак у відмінності чуттевого і надчуттевого світу. На такому розрізенні ґрунтуються те, що від давніх часів називають західною метафізицю.
- Яп. Вказавши щойно на основну відмінність для метафізики, Ви торкнулися джерела тієї небезпеки, що ми про

нії говорили. Для нашого мислення, якщо його можна так назвати, хоча й відоме щось на кшталт метафізичної відмінності; однак самого розрізnenня, а відтак і того, що воно розрізняє, не можна збегнути, вдаючись до західних метафізичних понять. Ми кажемо *іро*, тобто барва, і кажемо *ку*, тобто порожнє, відкрите, небо. Ми кажемо: без *іро* немає *ку*.

- Пт Здається, що це відповідає якраз тому, щокаже європейське, тобто метафізичне вчення про мистецтво, коли уявляє його як щось естетичне. Αἰσθητόν, сприйнятливe чуттєве, спричиняє світіння νοητόν, нечуттєвого.
- Яп Тепер Ви розумієте, яку велику спокусу мав Кукі визначати *ікі* за допомогою європейської естетики, тобто, за Вашими словами, метафізично.
- Пт Ще більшим було і є моє побоювання, що на цьому шляху властива сутність східноазійського мистецтва ховається й відсовується у невластиву її царину.
- Яп Я цілком і повністю поділю Ваше побоювання; бо *іро* хоча й називає барву, однак означає значно більше, ніж чуттєво сприйнятливe будь-якого роду. Хоча *ку* й називає порожнє й відкрите, воно означає, однак, інше, аніж тільки-надчуттєве.
- Пт Ваші приклади, які я лише приблизно можу зрозуміти, збільшують мое занепокоєння. Ще більшим за згадане побоювання є в мені очікування, що наша розмова, взявши свій початок із пам'яті про графа Кукі, досягне успіху.
- Яп Ви вважаєте, що вона підвела б нас ближче до несказаного?
- Пт Уже через це ми мали б хотінаг-скільки вартого до осмислення.
- Яп Чому Ви кажете «мали б»?

- Пт Бо тепер я *ще* чіткіше бачу небезпеку того, що мова нашої розмови і далі руйнує можливість сказати те, що ми обговорюємо.
- Яп Бо мова сама ґрунтується на метафізичній відмінності чуттєвого і надчуттєвого, оскільки будівля мови опирається на основні елементи, з одного боку, на звук і літеру, а з іншого – на значення і смисл.
- Пт Принаймні в полі зору європейських уявлень. Чи у Вас так само?
- Яп Мабуть, що ні. Але, як я вже згадував, спокуса вдатися по допомогу до європейського способу уявлень та його понять велика.
- Пт Її підсилює ще один процес, який я називав би суцільною європеїзацією землі й людини.
- Яп Багато хто в цьому процесі вбачає тріумфальну ходу розуму. То ж його наприкінці XVIII сторіччя під час Французької революції оголосили божеством.
- Пт Так. У поклонінні цьому божеству заходять уже так далеко, що всяке мислення, яке відкидає претензію розуму як не першіну, вже обмовляють як нерозважливість.
- Яп Підтвердження недоторканного панування Вашого європейського розуму знаходять в успіхах раціональноті, яку постійно демонструє технічний поступ.
- Пт Засліплення зростає, і вже навіть не видно, як європеїзація людини й землі поїдає все сутнісне в його витоках. Складається враження, що вони мають вичерпатися.
- Яп Вдалий приклад для того, що Ви маєте на увазі, – відомий у всьому світі фільм «Расьомон». Може, Ви його бачили.
- Пт На щастя, так; але, на нещастя, лише один-єдиний раз. Мені здавалося, що я пізнав чародійне японського світу, що веде в таємниче. А тому не розумію, чому Ви саме

- цей фільм наводите як приклад всепоглинальної європеїзації.
- Яп Для нас, японців, цей сюжет дуже реалістичний, пріміром, у зображенні поєдинків.
- Пт Однак чи не з'являються якісь ще й приховані рухи?
- Яп Такого невидимого в цьому фільмі аж у надлишку, і воно ледь помітне для європейського ока. Я думаю про заспокійливу руку, в якій збирає себе доторкання, котре на безкінечно далекій відстані від будь-якого доторку вже навіть не може називатися рухом у тому сенсі, в якому, як мені здається, я розумію Ваші слова. Бо цю руку наскрізь пронесено крізь поклик, що кличе здалеку й зі ще дальшої далечі, бо з тиші виходить.
- Пт Тоді, з огляду на такі рухи, що інакші, ніж наші, я взагалі не розумію, чому Ви наводите цей фільм як приклад європеїзації.
- Яп Це ще й тому незрозуміло, що я невичерпно висловлююся. А щоб мені це вдалося, мені потрібна саме Ваша мова.
- Пт І Ви не зважаєте на небезпеку?
- Яп Може, її вдасться на якусь мить обійти.
- Пт Допоки Ви говорите про реалістичне, Ви послуговуєтесь мовою метафізики й перебуваєте у відмінності між реальним у сенсі чуттєвого й ідеальним у сенсі нечуттєвого.
- Яп Ви маєте рацію. Тільки ж, говорячи про реалістичне, я мав на увазі не стільки вкраплену тут і там масивність презентації, що з огляду на *не*-японських глядачів і так неминуча. Говорячи про реалістичне фільму, я загалом мав на увазі щось інше, а саме те, що японський світ узагалі обрамлений у предметне фотографії і для неї спеціально підготовлений.

- Пт Якщо я добре розчув, Ви хочете сказати, що східноазійський світ і технічно-естетичний продукт кіноіндустрії – непоєднувані речі.
- Яп Саме так. Хай би якою була естетична якість японського фільму, те, що наш світ виставляють напоказ у фільмі, вже запроторює його в ту сферу, що Ви її називаєте предметною. Кінематографічне определення – це вже один із наслідків щораз більшої европеїзації.
- Пт Європейцеві дуже важко збагнути те, що Ви кажете.
- Яп Так, і насамперед через те, що неглибокий, поверховий світ Японії цілковито європейський чи, якщо хочете, американський. А глибинний японський світ, краще сказати, те, чим він є насправді, Ви пізнаєте в театрі но.
- Пт Я тільки читав *про* це.
- Яп Що саме, дозвольте запитати?
- Пт Академічну розвідку Бенля.
- Яп Вона, з погляду японців, надзвичайно ґрунтовна і найкраща з того, що Ви можете прочитати про театр но.
- Пт Однак самого читання, мабуть, замало.
- Яп На таких виставах треба бути присутнім. Але й цього буде замало, доки Ви не замешкаєте в японському бутті. Щоб Вам хоч трошки допомогти побачити, хай навіть і віддалеки, те, на чому ґрунтуються театр но, скажу Вам таке. Ви знаєте, що японська сцена порожня.
- Пт Ця порожнеча вимагає надзвичайної зібраності.
- Яп Завдяки їй акторові достатньо зробити лише незначний рух, щоб змусити величне з'явитися з дивної тиші.
- Пт Що Ви маєте на увазі?
- Яп Якщо, наприклад, має з'явитися гірський краєвид, тоді актор повільно підносить відкриту руку й тримає її тихо на рівні брів над очима. Дозвольте Вам показати.

- Пт Будь ласка, я Вас прошу.
(Японець підносить руку й тримає її так, як він це описував.)
- Пт Проте це рух, у якому європеєць хтозна чи зорієнтується.
- Яп До того ж цей рух ґрунтуються не стільки на видимому порухові руки, навіть не стільки на поставі. Властиве того, що Вашою мовою називається «*Gebärde*³», важко пояснити.
- Пт І все ж таки, може, це слово допоможе по-справжньому пізнати те, що має бути сказане.
- Яп Наприкінці це покривається тим, що я маю на увазі.
- Пт Рух – це збирання ношення.
- Яп Ви, мабуть, навмисне не кажете: нашого ношення, нашого поводження.
- Пт Бо, властиво, те, що несе, спочатку себе нам під-носить.
- Яп А ми ж йому навстріч несемо лише частину нас.
- Пт Тоді як те, що підносить нам себе, наше несіння навстріч уже внесло в підношення.
- Яп Тоді рух Ви називаєте: первісно єдине в собі збирання несення навстріч і підношення.
- Пт Небезпека цієї формули, однак, у тому, що збирання уявляють як поєднання постфактум...
- Яп замість того, щоб зрозуміти, що всяке ношення, підношення і несення навстріч випливає насамперед і тільки зі збирання.
- Пт Якби нам поталанило помислити й над рухом у цьому сенсі, де б тоді ми шукали властиве рухові, що Ви мені його показали?

³ З нім. – жест, рух, міна (обличчя). (Прим. перекладача)

- Яп У навіть невидимому спогляданні, яке, зібране отак, несе себе порожнечі навстріч, через що в ній і крізь неї з'являються гори.
- Пт Тоді порожнеча – це те ж саме, що й ніщо, властиво, те суще, що ми його намагаємося мислити як інше щодо всього при- і відсутнього.
- Яп Так. Тому ми в Японії відразу й зрозуміли лекцію «Що таке метафізика?», коли отримали її 1930 року в перекладі, на який зважився один японський студент, що тоді був Вашим слухачем. – Ми ще й досі дивуємося, як могли європейці зійти до того, щоб роз'яснюване в цій лекції ніщо тлумачити з нігілістичної точки зору. Для нас порожнеча – це найвища назва для того, що Ви окреслили б словом «буття»...
- Пт у спробі помислити, перші кроки якої ще й сьогодні неминучі. Вона, безсумнівно, стане причиною великої шутаніни, що лежить в основі цієї проблеми, й пов'язана з уживанням назви «буття». Бо ця назва, властиво, належить до мовного інвентарю метафізики, тоді як я вписав це слово до назви однієї спроби, котра проливає світло на сутність метафізики й окреслює відтак її межі.
- Яп Коли Ви говорите про подолання метафізики, тоді Ви це маєте на увазі.
- Пт І тільки це; ані руйнацію, ані саме лише заперечення метафізики. Хотіти чогось такого було б дитинною зарозумілістю та нівелюванням історії.
- Яп Ми на віддалі завжди дивувалися, що Вам навряд чи можна закидати заперечливe ставлення до історії дотеперішнього мислення, тоді як Ви прагнете лиш первісного засвоєння.
- Пт І чи було воно вдалим, чи ні, – можна і треба сперечатися.
- Яп І причина того, чому ця суперечка ще не ввійшла в правильне річище, поряд із багатьма іншими полягає в основ-

ному вузлі цієї плутанини, а саме у Вашому двозначному вживанні слова «буття».

- Пт Маєте рацію; двозначність лиши у тому, що спричинену плутанину приписують постфактум моїй спробі, котра на своєму шляху розрізняє «буття» як «буття сущого» і «буття» як «буття» з погляду властивого йому сенсу, тобто його істинності (просвітленості).
- Яп Чому тоді Ви раз і назавжди не облишили слово «буття» винятково мові метафізики? Чому тоді Ви не дали іншої назви тому, що Ви шукали як «сенс буття» через сутність часу?
- Пт Як можна дати чомусь назву, коли ти його щойно шукаєш? Знахідка ж полягає в наданні називного слова.
- Яп Тоді треба витримати цю плутанину.
- Пт Так, і, мабуть, це займе багато часу, а зробити це можна лише так, що будемо докладати зусиль, аби це все *розплутати*.
- Яп І тільки це веде до волі.
- Пт Але шлях туди не можна планомірно означити як дорогу. Мислення прислуговує, так і хочеться сказати, дивоглядному прокладанню доріг.
- Яп Де будівничі часом мусять повернутися до залишених будівельних майданчиків, а то й іще до місць попереду них.
- Пт Я захоплююся Вашим пізнанням шляхів мислення.
- Яп У цьому ми маємо багатий досвід; хіба що він не доведений до форми поняттевого вчення про методи, яке руйнує будь-яку активність кроків мислення. До того ж Ви самі дали мені можливість чіткіше подивитись на шлях Вашого мислення.
- Пт Як?

- Яп Ви хоча й обережні зі словом «буття», щойно все ж таки вживли його в тому зв'язку, який мені стає щораз ближчим навіть як найсуттєвіше Вашого мислення. У «Листі про гуманізм» Ви окреслюєте мову як «оселю буття». Сьогодні на початку нашої розмови Ви самі звернули увагу на цю фразу. І коли я це згадую, то розумію, що наша розмова вже давно зійшла зі свого шляху.
- Пт Так здається. Насправді ж ми лише збираємося вийти на цей шлях.
- Яп Мені його ще не видно. Ми намагалися говорити про естетичне тлумачення *iki*, що його дав Куки.
- Пт Ми намагалися і не могли не замислитися над небезпекою таких розмов.
- Яп Ми зрозуміли, що небезпека полягає у прихованій сутності мови.
- Пт І тоді Ви згадали фразу «оселя буття», яка мала б окреслити *сутність мови*.
- Яп Насправді ж ми залишились на шляху розмови.
- Пт І, ймовірно, тільки тому, що ми, не знаючи цього напевно, прислухалися до того, що лиш воно, за Вашими словами, дає можливість розмові бути вдалою.
- Яп Це те невизначене визначальне...
- Пт що ми йому лишаємо незайманий голос його звертання.
- Яп З тим ризиком, що в нашему випадку цей голос – це сама тиша.
- Пт Про що Ви думаете?
- Яп Про те саме, про що Ви говорите, – про сутність мови.
- Пт Це – визначальне нашої розмови. Але ж ми не сміємо його торкатися.

- Яп Звичайно, що ні, якщо Ви під цим розумієте хапання в сенсі Вашого європейського творення понять.
- Пт Його якраз я й не маю на увазі. Та й фраза «оселя буття» не надає ніякого поняття сутності мови, на превеликий жаль філософів, чиє невдоволення такими фразами стає лише занепадом мислення.
- Яп Ваша фраза «оселя буття» і мене спонукає до багатьох роздумів, але з інших причин. Бо відчуваю, що вона торкається сутності мови, не порушуючи її. Бо якщо є потреба в тому, щоб ми визначальному лишили його голос, то це аж ніяк не означає, що ми мали б замислитися над сутністю мови. Вирішальний лише спосіб, у який таке намагання здійснюють.
- Пт Тому я наберуся мужності й поставлю запитання, яке мені вже віддавна не дає спокою і поставити яке мене майже змушує Ваш неочікуваний візит.
- Яп Не розрахуйте занадто на мої можливості давати раду з Вашими питаннями. Наша розмова мене й без того навчила чіткіше бачити те, скільки ще всього неосмисленого в тому, що стосується сутності мови.
- Пт До того ж мовна *сутність* для східноазійських і європейських народів – цілковито різна.
- Яп Різне й те, що Ви називаєте «сутністю». Як тоді наші роздуми мають дістатися волі?
- Пт Найрадше так, щоб ми від початку не вимагали занадто багато. Тому дозволю собі спершу поставити Вам цілком просте запитання.
- Яп Боюся, що я й на нього навряд чи зможу відповісти, якщо будемо зважати на небезпеку нашої розмови.
- Пт Без цього не обйтися, бо ми підходимо до небезпеки.
- Яп Тоді питайте.

- Пт Що розуміє японський світ під мовою? А ще обережніше: чи є у Вашій мові слово на те, що ми називаємо мовою? Якщо ні, тоді як Ви пізнаєте те, що в нас називається мовою?
- Яп Такого питання мені ще ніхто не ставив. До того ж мені видається, що в нашему японському світі ніхто не надає ваги тому, про що Ви запитуєте. Тому я мушу Вас попросити дати мені кілька хвилин подумати.
- (Японець заплющує очі, схиляє голову й заглиблюється в довгі роздуми. Той, що його розпитує, чекає, коли його гість знову продовжить розмову.)
- Яп Є одне японське слово, котре радше називає сутність мови, аніж його можна використати як називу для мовлення й мови.
- Пт Така потреба існує, якщо сутність мови – щось немовне. Так само і з фразою «оселя буття».
- Яп Я якось дуже слабко відчуваю спорідненість нашого слова, що крутиться мені в голові, з Вашою фразою.
- Пт Це лише натяк⁴ на сутність мови.
- Яп Мені здається, щойно Ви сказали вирішальне слово.
- Пт Тоді натяк – це основна риса слова.
- Яп Лише щойно, коли Ви заговорили про натяк, що я не міг для нього згадати слова, мені стало зрозуміле те, що я вже припускав, коли читав Вашого «Листа про гуманізм» і перекладав Вашу доповідь про Гольдерлінову елегію «Повернення додому». Тоді ж я перекладав Кляйстові «Пентесілею» та «Амфітріона».
- Пт Тоді, мабуть, сутність німецької мови навалилася на Вас як лавина.

⁴ Нім. Wink, що ще означає «знак» (рукою), «кивок» (головою), «жест», «підказка». (Прим. перекладача)

- Яп Так. І під час перекладу мені часто бувало так, начебто я бродив поміж різними мовними сутностями туди-сюди, проте так, що часом до мене світилося світло й допомагало мені здогадуватися, що різні в основі своїй мови витікають з одного й того самого джерела.
- Пт Отож Ви не шукали якогось загального поняття, в якому б мали розташуватися європейські та східноазійські мови.
- Яп Зовсім ні. Коли Ви говорите про натякання, тоді це вирішальне слово надихає мене на те, щоб назвати Вам слово, котре нам сутність мови – як Вам сказати...
- Пт може: сигналізує.
- Яп Саме так. Але водночас я й побоююся, що характеристика фрази «оселя буття» як натяк може привести нас із Вами до того, що ми уявлення про натякання перетворимо на основне поняття і все в нього запакуємо.
- Пт До цього не слід допускати.
- Яп А як Ви збираєтесь цьому запобігти?
- Пт Запобігти в сенсі цілковитого вилучення не вдастся ніколи.
- Яп А чому ні?
- Пт Бо спосіб понятевого уявлення занадто легко розміщується у будь-якому людському досвіді.
- Яп І там, де мислення у якомусь сенсі непоняттєве?
- Пт І там. – Згадайте лише, як естетичне тлумачення *iki*, яке дав Кукі, Ви раптово визнали відповідним, хоча воно ґрунтуються на європейських, тобто метафізичних уявленнях.
- Яп Якщо я Вас правильно розумію, Ви хочете сказати, що метафізичний спосіб уявлення в якомусь сенсі неминучий.
- Пт Це чітко побачив по-своєму Кант.

- Яп Проте ми лиш рідко осягаємо ступінь значущості його бачення.
- Пт Бо Кант не зміг розвинути його поза межі метафізики. Йї непохитне панування облаштовується навіть там, де ми його й не очікуємо, – у перетворенні логіки на логістику.
- Яп Ви вбачаєте в цьому метафізичний процес?
- Пт Так. А виступ проти сутності мови, що криється в ньому, можливо, що останній з цього боку, – не зауважений.
- Яп Тому ми тим ретельніше мусимо оберігати шляхи до сутності мови.
- Пт Було б уже достатньо, якби пощастило прокласти хоча б вузеньку стежечку до цих шляхів.
- Яп Те, що Ви говорите про натякання, прокладає, як мені здається, якийсь слід до такої стежки.
- Пт Та й сама мова про натяк уже багато на що зважилася.
- Яп Ми просто надто добре розуміємо, що мислитель те слово, яке має сказати, волів би радше затримати, не для того, щоб залишити його собі, а щоб понести його назустріч вартому роздумів.
- Пт Це відповідає знакам. Вони загадкові. Вони дають знак згоди. Вони заперечують. Вони скеровують нас туди, звідки несподівано нам себе підносять.
- Яп Ви мислите знаки у зв'язку з тим, що Ви означили через слово «*Gebärde*⁵».
- Пт Саме так.
- Яп Знаки й жести, за Вашим тлумаченням, відрізняються від позначок і шифрів, що вони всі походять із метафізики.

⁵ Див. прим. 3. (*Прим. перекладача*)

- Пт Знаки і жести належать до цілком іншого сутнісного простору, якщо дозволите це і для мене неоднозначне слово.
- Яп Тé, пíд що Ви пíдводите, пíдтверджує мое давно виношуване припущення. Вашу фразу «оселя буття» ми не можемо брати за поверховий образ, до провідної думки якого можна домислити собі будь-що, примíром, таке: оселя – це десь перед тим зведена будівля, куди поміщають буття як якийсь переносний предмет.
- Пт Таке уявлення вже втратить пíдґрунтя, варто тільки нам замислитися над згадуваною двозначністю «буття». У тíй фразі я маю на увазі не метафíзично уявлюване буття сущого, а сутність буття, точніше, двоїстість буття і сущого, і цю двоїстість лише з погляду її мисленнєвої значущості.
- Яп Якщо взяти це до уваги, тодí жодна фраза ніколи не зможе стати ключовою.
- Пт Вона вже стала.
- Яп Через те, що Ви занадто перебільшуєте здатність теперішнього способу мислення.
- Пт Занадто, однак у тому, що ще не дозріло.
- Яп Ви маєте на увазі таке зріле, що як плíдпадає з дерева. Мені здається, таких слів не буває. І слово, що *на це* чекало б, не відповідало б сутності мови. Ви ж самі були б останнім, хто хотів би скористатися таким словом.
- Пт Занадто багато честі для мене. Дозволю собі повернути її Вам, припустивши, що Ви набагато близжі до сутності мови, нíж усі наші поняття.
- Яп Не я, а слово, що Ви мене про нього питаете, слово, з яким, тепер дещо набравшись сміливості, я вже більше не можу зволікати.
- Пт Чому ж Ви тодí вагаєтесь, якщо набралися сміливості?

- Яп Те, що мене на цю сміливість надихає, воно ж мене і змушує вагатися.
- Пт Із цього видно, що Ваше ще приховуване слово для сутності того, що ми називаємо мовою, буде для нас поки що неочікуваною несподіванкою.
- Яп Можливо. Між тим цій несподіванці, котра Вас так само непокоїть, як і мені не дає спокою відтоді, як Ви поставили те питання, потрібна можливість набути широкого розмаху.
- Пт Тому Ви й вагаетесь.
- Яп Набравши сміливості завдяки Вашій вказівці про те, що слово – це знак, а не позначка в сенсі простого поозначення.
- Пт Знакам потрібний щонайширший простір для розмаху...
- Яп в якому вмирущі лиш поволі рухаються туди й сюди.
- Пт Наша мова називає це «вагатися». Це насправді відбувається, коли повільне носять через боязкість. А тому я не хотів би перешкоджати Вашому ваганню, передчасно наполягаючи.
- Яп Цим Ви більше допомагаєте моїй спробі сказати це слово, аніж здогадуєтесь.
- Пт Я від Вас не приховую, що я ще й через те відчуваю особливий неспокій, що дотепер марно шукав відповіді на моє запитання у мовознавців та філологів. Але щоб Ваші роздуми добре і майже без Вашої підмоги набули розмаху, поміняймося ролями. Я буду відповідати саме з огляду на Ваше запитання, що стосується герменевтичного.
- Яп Так ми повернемося на шлях нашої розмови, прокладений спочатку.
- Пт Де ми з роз'ясненням герменевтичного не надто далеко просунулися. Я розповідав Вам радше історії, що показували, як я прийшов до вживання цієї назви.

- Яп А я констатував, що тепер Ви цієї назви більше не вживаєте.
- Пт Зрештою я наголосив, що герменевтичне, вжите як прикметник поряд із «феноменологією», не означає, як звично, методологію тлумачення, а саме тлумачення.
- Яп Тоді наша розмова пішла в невизначене.
- Пт На щастя.
- Яп І все ж таки я Вам дякую за те, що Ви ще раз повертаєтесь до герменевтики.
- Пт Тут я хотів би звернутися до етимології цього слова; Ви бачите, що я це слово вживав не довільно, його вживання було здатне чіткіше окреслити наміри моєї спроби з феноменологією.
- Яп Тоді мене дивує, що Ви облишили обидва терміни.
- Пт Так сталося не тому, як багато хто вважає, що я хотів знецінити феноменологію, а щоб мій перебіг думок залишити в безіменному.
- Яп Що Вам хтозна чи вдастся...
- Пт допоки серед людей не можна обходитися без термінів.
- Яп Це, однак, Вам не зможе перешкодити назви «герменевтика» і «герменевтичне», від яких Ви було відмовились, ще точніше роз'яснити.
- Пт Я спробую це залюбки, бо роз'яснення можуть перейти в означення.
- Яп У тому сенсі, в якому означення розуміє Ваша лекція про Траклеву поезію.
- Пт Саме так. Слово «герменевтичний» походить від грецького дієслова ἐρμηνεύειν⁶. Воно ж відноситься до іменника

⁶ З давньогрецької – пояснення, тлумачення; (наочне) нагадування, пам'ятник. (Прим. перекладача)

έρμηνεύς⁷. У грі мислення, що більше зобов'язує, аніж суворість науки, цей іменник не можна пов'язувати з ім'ям бога Ἔρμῆς⁸. Гермес – посланець богів. Він приносить послання долі; а ἔρμηνεύειν⁹ – це той виклад, що приносить звістку, оскільки він здатний почути послання. Такий виклад стає тлумаченням того, що вже сказали поети, які згідно зі словом Сократа в Платоновому діалогі ЮН (534e) самі ἐρμηνεῖσθαι τῶν θεῶν «посланці богів».

- Яп Я люблю той маленький діалог Платона, що Ви його назвали. У тому місці, про яке Ви говорите, Сократ ішле далі розвиває зв'язки, припускаючи, що рапсоди – це ті, хто приносить звістку про слово поетів.
- Пт Із цього стає ясно, що герменевтичне означає не стільки тлумачення, скільки насамперед принесення послання і звістки.
- Яп Чому Ви звертаєтесь до цього первісного смислу ἔρμηνεύειν?
- Пт Бо він мене спонукав за його допомогою позначити феноменологічне мислення, яке відкрило мені шлях до «Буття і часу». Ішлося й ішлось йдеться про те, щоб виявити буття сущого; звичайно, що вже не так, як у метафізиці, а так, щоб буття саме себе показало. Бути самим – це означає: присутність присутнього, тобто двоїстість обох із їхньої одності. Це та двоїстість, що й людину долучає до своєї сутності.
- Яп Тоді людина суща як людина, оскільки вона відповідає згоді двоїстості й у такий спосіб проголошує її в її посланні.

⁷ З давньогрецької – інтерпретатор, тлумач, перекладач. (Прим. перекладача)

⁸ З давньогрецької – Гермес, син Зевса і Маї, посланець і речник богів, що виконує їхню волю, покровитель красномовства. (Прим. перекладача)

⁹ Див. прим. 6. (Прим. перекладача)

- Пт Те, що переважає й несе, у відношенні людської сутності до двоїстості – це, відповідно, мова. Вона визнає герменевтичне відношення.
- Яп Отож, якщо я питаю Вас про герменевтичне і якщо Ви мене питаете про наше слово для того, що у Вас називається мовою, тоді ми питаемо один в одного про одне й те саме.
- Пт Очевидно; тому ми спокійно можемо довіряти потаємному ходові нашої розмови...
- Яп доки ми ті, що питаютъ.
- Пт Ви цим не хочете сказати, що ми, сповнені цікавості, розпитуємо один одного, а...
- Яп все далі й далі відпускаємо у відкрите те, що хоче, щоб його сказали.
- Пт Що, звичайно, дуже легко справляє враження, начебто все вислизає в необов'язкове.
- Яп На це ми натикаємося, коли зважаємо на колишні вчення мислителів і спричиняємося до того, що ті в нашій розмові постійно говорять разом із нами. Того, про що я тут говорю, я навчився у Вас.
- Пт Те, чого Ви отак навчилися, Ви знову ж таки навчилися у слуханні мислення мислителів. Кожен постійно перебуває в розмові зі своїми пращурами, а можливо, ще більше й потаємніше зі своїми нащадками.
- Яп А ця у глибшому сенсі історична сутність кожної мислячої розмови не потребує тих заходів, які за манерою історії доповідають минуле про мислителів і про те, що вони мислили.
- Пт Звичайно, що ні. Але для нас сьогоднішніх може виникнути нагальна потреба готовувати такі розмови, тлумачаючи відповідно те, що сказали давніші мислителі.

- Яп Що дуже легко може скотитися до звичного заняття.
- Пт На цю небезпеку ми будемо наражатися, доки самі будемо намагатися мислити в діалогічний спосіб.
- Яп І кожне слово, як кажуть Вашою мовою, класти на шальки терезів.
- Пт Але насамперед перевіряти, чи слово виважують відповідно в його здебільшого потаємній повній вазі.
- Яп Мені здається, що ми відповідаємо цьому неписаному приписові, нехай я мушу й зізнатися у своїй великій недолугості як той, що питає.
- Пт Такі ми всі. Ми ковзаємо, хай які ми ретельні, попри суттєве – і тепер, у цій розмові, що привела нас до означення герменевтичного і сутності мови.
- Яп Цієї хвилини я не бачу, наскільки ми втратили ретельність слововживання.
- Пт Часто ми помічаємо це доволі пізно; бо вада не стільки в нас, скільки в тому, що мова могутніша, а тому вагоміша, ніж ми.
- Яп Що Ви маєте на увазі?
- Пт Щоб роз'яснити те, що ми щойно обговорювали...
- Яп Ви сказали, що мова – це основна риса в герменевтичному відношенні людської сутності до двоїстості присутності й присутнього. При цих словах мені відразу ж захотілося дещо сказати; однак хай це станеться лише тоді, коли Ви покажете, що ми залишили неосмисленим.
- Пт Я маю на увазі слово «відношення». Ми думаємо про відносини¹⁰ в сенсі реляції. Отак відоме ми можемо по-значити в порожньому, формальному сенсі й використовувати як жетони. Згадайте метод логістики. Слово

¹⁰ Нім. Beziehung (відношення, зв'язок, відносини) – однокореневе з нім. Bezug (стосунок, відношення). (Прим. перекладача)

«відношення» у висловлюванні: людина перебуває в герменевтичному відношенні до двоїстості – ми можемо почути цілком інакше. Та й навіть мусимо, якщо замислимось над сказаним. Ми мусимо й можемо це, ймовірно, не відразу, а згодом, після тривалих роздумів.

- Яп Відтак немає великої різниці в тому, якщо розуміти «відношення» спершу у звичному сенсі як реляцію.
- Пт Так, але цього від початку не достатньо, хіба що це слово «відношення» у названому висловлюванні має стати провідним словом.
«Відношення» кажемо ми й тоді, коли хочемо назвати потрібність і отримання, діставання потрібних товарів¹¹. Якщо людина перебуває в герменевтичному відношенні, тоді це, звичайно ж, *не* означає, що вона – якийсь товар. Слово «відношення», цілком навпаки, хотіло б сказати, що людина в своїй сутності затребувана і, будучи сутнісною, належить до потреби, що її потребує.
- Яп У якому сенсі?
- Пт У герменевтичному, тобто з огляду на принесення звістки, з огляду на оберігання послання.
- Яп Людина перебуває «у відношенні» каже тоді те саме, що й: людина суща як людина «в потребі»...
- Пт котра кличе людину оберігати двоїстість...
- Яп яку, наскільки мені видно, не можна пояснити ні виходячи з присутності, ні з присутнього, ані з відношення між ними.
- Пт Бо двоїстість сама спершу розгортає ясність, тобто просвіток, у межах якого людина починає розрізняти присутнє як таке і присутність...

¹¹ Тут ідеється про інші значення німецького Bezug (див. прим. 10), а саме – доходи, грошове утримання, отримання (доходу тощо), купівля (товарів тощо). (Прим. перекладача)

- Яп людина, що за своєю сутністю перебуває у відношенні, тобто в потребі двоїстості.
- Пт А тому ми й не можемо більше казати: відношення до двоїстості, бо вона – не предмет уялення, а бутність потреби.
- Яп Якої ми, однак, ніколи не пізнаємо, доки двоїстість уявлятиємо лише як відмінність, яка стає видимою у порівнюванні, що намагається розділити присутнє і його присутність.
- Пт Я здивований тим, наскільки ясно Ви бачите.
- Яп Якщо я можу йти за Вами в розмові, тоді це вдається. Залишений сам на себе, я безпорадний; бо вже лиш те, як Ви використовуєте слова «відношення» і «потреба»...
- Пт краще говорити: вживаєте...
- Яп уже це вдається доволі чужим.
- Пт Чого я й не заперечую. Але мені здається, що тим полем, яким ми йдемо, ми дістанемося до первісно знайомого, якщо не будемо боятися пройти крізь те, що вдається чужим.
- Яп Як Ви розумієте первісно знайоме? Це ж не спочатку відоме?
- Пт Ні, а те, що спершу ввірене нашій сутності, і що його лиш насамкінець можна піznати.
- Яп І над тим Ви роздумуєте.
- Пт Лиш над ним, але так, що в ньому загорнуте те, про що варто мислити зокрема і загалом.
- Яп Утім Ви не звертаєте уваги на поширені уялення інших людей.
- Пт Хоча так і виглядає, насправді ж кожен мисленнєвий крок призначений лише для зусиль допомагати, щоб людина, мислячи, дісталася стежки своєї сутності.

- Яп А тому й Ваші роздуми про мову...
- Пт про мову в її зв'язку з сутністю буття, тобто з бутністю двоїстості.
- Яп Але ж якщо мова – це основна ознака в герменевтичній потребі, тоді сутність мови від самого початку Ви пізнаєте інакше, ніж це відбувається у метафізичному способі мислення. Це якраз і є те, на що я раніше хотів указати.
- Пт Але навіщо?
- Яп Не для того, щоб нове протиставити дотеперішньому, а щоб нагадати нам, що якраз у спробі роздумувати над сутністю мови розмова мовить як історична.
- Пт Із мислячого визнання було.
- Яп Кажуть, що це ще відзначено в назві тієї лекції, конспект якої часто обговорювали в нас у двадцяті роки.
- Пт Мушу Вам зізнатися, що Ви помиляєтесь. Лекція «Вираз і явище» (чи назва звучала «Вираз і значення»?) була ще досить суперечлива, хай її й визначало те, що ми тепер називаємо історичним мислячою розмови.
- Яп Відтак назва має виявляти суперечність.
- Пт У кожному разі мені залежало на тому, щоб зробити видимим цілком інакше, лиш тьмяно, якщо не заплутано згадуване. За таких юнацьких стрибків можна дуже легко стати неправедним.
- Яп Слово «вираз» у назві називає те, проти чого Ви виступаєте. Бо Ваш погляд у сутність мови затримується не на звуковому й письмовому характері слів, що якраз і вважають виражальним характером мови.
- Пт Термін «вираз» розуміють тут у вузькому сенсі чуттєвого явища. Тоді як мову уявляють навіть тоді в характері виразу, коли зважають на значеннєвий зміст звукових та письмових утворень.

- Яп Чому? Мовлення, яке розуміють у його значенневій повноті, виходить за межі фізично-чуттєвого фонетичного й до того ж завжди. Мова як озвучувальний, написаний сенс – це щось у собі над-чуттєве, котре постійно переважає чуттєве. Уявлювана так мова – метафізична в собі.
- Пт Я погоджуєсь з усім, про що Ви говорите. Але мова в цій метафізичній сутності виявляється лише тоді, коли її наперед уявляють як вираз. Тут вираз означає не лише вимовлені мовні звуки та видрукувані письмові знаки. Вираз – це водночас і висловлювання.
- Яп Воно стосується внутрішнього, душевного.
- Пт У часи тієї лекції всюди говорили про пережите, у феноменології теж.
- Яп Знаменита книга Дільтая має назву: «Переживання й поезія».
- Пт Пережити завжди означає: відносити назад, властиво, життя і прожите до якогось я. Пережите називає зворотне відношення об'єктивного до суб'єкта. Часто обговорюване я-ти-пережите теж належить до метафізичної сфери суб'єктивності.
- Яп Цю сферу суб'єктивності й виразу, який до неї належить, Ви облишили, зосередившись на герменевтичному відношенні до двоїстості.
- Пт Принаймні я намагався. Основні уявлення, які під термінами «вираз», «переживання» та «свідомість» визначають сучасне мислення, слід би з огляду на їхню визначальну роль піддати сумнівові.
- Яп У такому разі я вже не розумію, як Ви могли вибрати назву «Вираз і явище». Вона ж бо мала б засвідчувати протилежність. «Вираз» – це висловлювання внутрішнього, і він стосується суб'єктивного. А «явище» називає об'єктивне, якщо дозволите нагадати тут Кантове слововживання. Згідно з ним, явища – це предмети,

тобто об'єкти досвіду. Назвою своєї лекції Ви самі себе пов'язали відношенням між суб'єктом і об'єктом.

- Пт Ваші сумніви в якомусь сенсі виправдані, зокрема вже через те, що в названій лекції багато чого мало залишилося неясним. Ніхто не здатний одним стрибком виско-чіти з панівного кола уявлень – і насамперед тоді, коли йдеться про вже здавна второвані шляхи дотеперішнього мислення, що пролягають у непримітному. До того ж таке самовідмежування від дотеперішнього вже лише через те помірне, що революційна воля, що такою здається, спокуває насамперед іншого повернути буле в первіснішому вигляді. На першій сторінці «Буття і часу» навмисне йдеться про «повторювання». Воно означає не одноформне накочування щораз однакового, а: принесення, внесення, збирання того, що тайтється в старому.
- Яп Наши вчителі й мої друзі в Японії Ваші зусилля завжди розуміли в цьому сенсі. Професор Танабе часто повертався до питання, яке Ви колись йому поставили: чому ми, японці, не замислюємося над поважними початками нашого мислення, а щораз жадібніше женемося за тим чи тим найновішим у європейській філософії. Отак відбувається ще й досі.
- Пт З цим важко що-небудь зробити. Такі процеси задихнуться, як приде на те час, у своїй власній неплідності. А те, що ми маємо з цим робити, – це щось інше.
- Яп І що це?
- Пт Зосередження уваги на тих слідах, що мислення спрямовують до його джерел.
- Яп І такі сліди Ви виявляєте у своїй спробі?
- Пт Я їх лиш тому *виявляю*, що вони *не* мої, і чутно їх дуже-дуже рідко, так як розсіяну луну якогось далекого оклику.

- Яп Звідси випливає, що в основу розрізнення «Виразу і явища» Ви вже більше не кладете відношення між суб'ектом і об'ектом.
- Пт Ви побачите це ще ясніше, якщо звернете увагу на те, що я хотів би сказати про Ваше зауваження щодо Кантового поняття явища. Кантове визначення ґрунтуються на тому, що все присутнє вже стало предметом уявлення.
- Яп Ще у з'яві ми пізнаємо, як мислить Кант, протистояння.
- Пт Це потрібно, і не лише щоб правильно розуміти Канта, а й для того, щоб первісно пізнати насамперед з'яву явища, якщо можна так сказати.
- Яп Як це відбувається?
- Пт Греки спочатку пізнали і продумали фαινόμενα, феномени, як такі. І водночас їм цілковито чуже формування присутнього в предметністі; фαινέσθαι для них означає: себе до з'явлення підвести і в ньому з'явитися. Відтак з'ява – це основна ознака присутності присутнього, позаяк воно сходить у розутасмнення.
- Яп Тоді в назві «Вираз і явище» друге слово Ви вживаете в грецькому сенсі?
- Пт І так, і ні. Так, оскільки термін «явище» називає мені не предмети як предмети, не кажучи вже предмети як предмети свідомості, тобто постійно самосвідомості.
- Яп Тобто, якщо коротко, то: явище *не* в кантівському сенсі.
- Пт Заперечення Канта далеко не заведе. Бо навіть там, де термін «предмет» уживають для присутнього як самого в собі і відкидають кантівське тлумачення предметності, з'яву в жодному разі ще не мислять у сенсі греків, а загалом хоча й у дуже прихованому сенсі, проте по-декартівському: виходячи з як із суб'екта.
- Яп Утім своїм «ні» Ви хочете сказати, що й Ви не мислите з'яви в грецькому сенсі.

- Пт Слухно. Те, про що тут ідеться, дуже важко зробити видимим, бо воно потребує простого вільного погляду.
- Яп А він, очевидно, ще рідкісний. Бо Ваше означення з'яви, недовго розглядаючись, прирівнюють зазвичай до грецького; і вважають, що Ваше мислення прагне лише повернення до грецького, якщо ще не до досократівського мислення.
- Пт Така думка хоча й необдумана; а все ж таки вона має щось правильне в сенсі.
- Яп Чому?
- Пт Щоб відповісти на Ваше запитання з належною лаконічністю, я зважуся на одну фразу, на яку відразу ж чигають нові перекручені тлумачення...
- Яп яким Ви, однак, так само швидко дасте належну відповідь.
- Пт Так, якщо тільки в нашій розмові, час якої обмежений, бо Ви завтра збираєтесь від'їздити до Флоренції, не з'явиться нове зволікання.
- Яп Я вже вирішив залишитися ще на день, якщо дозволите мені навідати Вас іще раз.
- Пт Ви зробите для мене велику привілеїсть. Проте навіть за такої радісної перспективи моя відповідь має бути короткою.
- Яп Отож як щодо Вашого ставлення до мислення греків?
- Пт Наше теперішнє мислення має завдання мислене по-грецькому мислити ще більш по-грецькому.
- Яп І відтак зрозуміти греків краще, ніж вони самі себе розуміли.
- Пт Якраз і ні; бо кожне велике мислення розуміє саме себе, тобто *себе* у відведеніх собі межах, завжди найкраще.
- Яп А що це має означати: мислене по-грецькому мислити ще більш по-грецькому?

Пт Це можна дуже добре пояснити з огляду на сутність з'яви. Якщо присутність як таку мислити як з'яву, тоді в присутності відбувається вияв у світлі в сенсі неприхованості. Вона ж виявляється в розкритті як у просвітлюванні. А це просвітлювання з будь-якого огляду як вияв залишається немисленим. Узятися ж за мислення цього немисленого означає: первінніше йти слідом за мисленням по-грецькому, побачити його в походженні його сутності. Цей погляд – грецький по-своєму, а з огляду побаченого, все ж таки й ні, вже більше не грецький.

Яп А що ж він тоді таке?

Пт Здається, що на це ми не маємо відповіді. Та й вона нам нічого не дасть, позаяк ідеється лише про те, щоб побачити з'яву як сутність присутності в походженні її сутності.

Яп Якщо це вдається, тоді Ви мислите з'яву і по-грецькому, і вже більше не по-грецькому. Ви сказали, принаймні щодо сенсу, що сфера відношення між суб'єктом і об'єктом облишена, якщо мислення візьметься за названий тепер досвід, у якому походження сутності з'яви – скажімо: – саме з'являється?

Пт Навряд чи. Але Ви зачіпаєте суттєве. Бо в походженні з'яви на людину чекає те, в чому приковується двоїстість присутності й присутнього.

Яп Двоїстість, хоча вона як така й утаєна, вже й без того представила себе людині.

Пт Людина, позаяк вона людина, слухає це послання.

Яп І це відбувається, хоча людина ніколи не звертає уваги на те, що вона слухає це послання.

Пт Вона затребувана, щоб його слухати.

Яп Ви перед тим це назвали; людина перебуває у відношенні.

Пт А відношення називається герменевтичним, бо приносить звістку того послання.

- Яп А воно ж домагається в людини, аби та йому відповідала...
- Пт йому як людина належала.
- Яп А це Ви називаєте *бути*-людиною, якщо Ви ще допускаєте слово «*бути*».
- Пт Людина – це та, що несе послання, яке їй увіряє розутаємнення двоїстості.
- Яп У тому, про що Ви кажете, і наскільки я його розумію, я відчуваю глибинну спорідненість із нашим мисленням якраз через те, що хід Вашої думки та її мова цілком інакші.
- Пт Ваше зізнання мене так розхвилювало, що опанувати його я зможу лише тоді, коли ми й далі розмовлятимемо. Тільки *одне* запитання я таки мушу поставити.
- Яп Яке?
- Пт Про те місце, в якому відбувається та спорідненість, що Ви її відчуваєте.
- Яп Це занадто широке питання.
- Пт Наскільки?
- Яп Ширина – це те безмежне, яке нам показується в *ку*, що означає порожняву неба.
- Пт Тоді людина як та, що несе послання розутаємнення двоїстості, – водночас і та, що переходить через межу безмежного.
- Яп На цьому переході шукає вона таємницю межі...
- Пт таємницю, яка криється ні в чому іншому, як у голосі, що встановлює свою сутність.
- Яп Те, про що ми говоримо – вибачте за оце «ми», – вже не можна означити, перебуваючи в межах метафізич-

ного уявлення про мову. А тому Ви, ймовірно, через назву лекції «Вираз і явище» спробували натякнути на відхід від цього уявлення про мову.

- Пт Натяком була вся лекція. Я йшов лише одним нечітким слідом, але я йшов. Слід був ледь чутною обітницею, що сповіщала про звільнення у вільний простір, то темно й запутано, то блискавично, як різкий проблеск, що потім знову надовго втікає від будь-якого намагання його сказати.
- Яп Та й пізніше, у «Бутті і часі», Ваше означення мови досить скуче.
- Пт А все ж таки якось після нашої розмови Ви, може, уважніше прочитаете § 34 у «Бутті і часі».
- Яп Я його вже багато разів читав і щоразу жалкував, що він так коротко викладений. Я все ж таки маю за мету чіткіше побачити значущість єдності герменевтичного й мови.
- Пт Значущість куди¹²?
- Яп У перетворення мислення, яке, однак, не можна встановити як зміну курсу, не кажучи вже про те, щоб установити його як наслідок поразки результатів дослідження філософії.
- Пт Переміна відбувається як мандрівка...
- Яп в якій одне місце залишають, аби вирушити в інше...
- Пт для чого воно потребує означення.
- Яп Одне місце – це метафізика.
- Пт А інше? Ми лишимо його без назви.

¹² В оригіналі – *Tragweite*, пряме значення якого – «даліність дій», «далекобійність» (про зброю), а переносне – «значущість», «вагомість». (Прим. перекладача)

- Яп Між тим мені видається все загадковішим, як граф Куکі міг спокуситися на те, щоб від Вашого способу мислення очікувати допомоги для своїх спроб в естетиці. Бо ж Ваш спосіб разом з метафізикою залишає поза собою й основану в ній естетику.
- Пт Але так, що ми щойно тепер можемо замислитися над сутністю естетичного й визначити його межі.
- Яп Може, Куکі вабила ця перспектива, бо він мав дуже багато ідей і був занадто вдумливий, щоб вовтузитися з розрахунками простих доктрин.
- Пт Він уживав європейську назву «естетика», а мислив і шукав інше...
- Яп *ікі*, слово, що я його навіть тепер не наважуся перекласти.
- Пт Але, може, Ви зможете те, що нам тепер утаемничено подає знак, принаймні описати.
- Яп Однак лише тоді, коли Ви розтлумачите сутність естетичного.
- Пт Це вже було в ході нашої розмови, а саме там, де ми ані слова про те не говорили.
- Яп Ви маєте на увазі означення зв'язку між суб'ектом і об'ектом?
- Пт А що ж іще? Через естетичне, або, скажімо, через пережите і в його визначальній сфері витвір мистецтва вже від початку стає предметом відчування й уявлення. Лиш там, де витвір мистецтва став предметом, він стає здатним бути виставковим та музейним експонатом...
- Яп і водночас здатним бути оціненим і знеціненим.
- Пт Художня якість стає визначальним чинником новочасно-модерного мистецького досвіду.
- Яп Чи, скажімо: торгівлі творами мистецтва.

- Пт Але ж визначення мистецького відбувається з огляду на творче та майстерність.
- Яп Чи мистецтво полягає в мистецькому, чи навпаки? Мова про мистецьке завжди виявляє преференції митця...
- Пт як суб'єкта, що перебуває у відношенні до твору як свого об'єкта.
- Яп Лиш у цих рамках перебуває все естетичне.
- Пт Вони так у себе вбирають, властиво, осягають, що можуть уловлювати навіть будь-який інакший досвід мистецтва та його сутності.
- Яп Осягати, може, й осягають, але ніколи не присвоюють. Тому я тепер більше, ніж раніше, побоююся, що будь-яке роз'яснення *iki* потрапить у тенета естетичного уявлення.
- Пт Вартувало б спробувати.
- Яп *Ikī* – це те, що приваблює.
- Пт Ви ще не встигли цього сказати, як ми вже опинилися в самій середині естетики, якщо згадаєте Шіллерову працю «Привабливість і гідність». Вона, як і наступні «Листи про естетичне виховання людини», написана з двомови з естетикою Канта.
- Яп Якщо я правильно поінформований, обидві праці стали суттєвим поштовхом для Гегелевої естетики.
- Пт Тому це було б дуже зухвало, якби ми, вдавшись до кількох спостережень, собі вмовляли, ніби опанували сутність естетики.
- Яп Але десь так приблизно я все ж таки наважуся спробувати вивести *iki*, перекладене словом «привабливість», з естетики, тобто з відношення між суб'єктом і об'єктом. Привабливість я розумію тепер не як принадність...
- Пт тобто не в царині принадного, вражень, αἴσθησις¹³, а?

¹³ З давньогрецької – почуття, відчуття, відчування. (Прим. перекладача)

- Яп Радше навпаки; але я знаю, що з цим я ще й далі перевірю в тенетах естетичної сфери.
- Пт Зважаючи на це застереження, Ви все ж таки могли б спробувати дати означення.
- Яп *Iki* – це повіви тиші яскравого захоплення до нестями.
- Пт Тоді нестямне захоплення Ви дослівно розумієте як піти, як податися – властиво, в тиші.
- Яп Тут немає нічого від принадності і сприймання.
- Пт Нестямне захоплення – це з категорії того, що рухом вабить уперед, вабить і туди, і сюди.
- Яп Але ж рух – це послання прояснювального огортання.
- Пт У такому разі всяке присутнє брало б свій початок у привабливості в сенсі чистого нестямного захоплення тиші, що кличе.
- Яп Позаяк Ви дослухаєтесь до мене, чи точніше до моїх здогадливих припущень, у мені пробуджується впевненість облишити те зволікання, що мене дотепер стримувало від того, щоб відповісти на Ваше запитання.
- Пт Ви маєте на увазі питання, яке слово у Вашій мові говорить про те, що ми, європейці, називаємо «мовою».
- Яп Це слово я не наважувався сказати до цього моменту, бо мушу дати його переклад, через що наше слово на позначення мови виглядатиме як звичне образне письмо, властиво у сфері уявлень про поняття; бо європейська наука та її філософія сутність мови намагаються зрозуміти лише через поняття.
- Пт Як називається японське слово на позначення «мови»?
- Яп (*ще дещо повагавши*) Воно називається «*koto ba*».
- Пт І що це каже?

- Яп *Ба* називає листя, а насамперед пелюстки цвіту. Згадайте пелюстки цвіту вишні та сливи.
- Пт А що каже *кото*?
- Яп На це питання відповісти найважче. Утім спробу полегшує те, що ми наважилися прояснити *ікі*: чисте нестямне захоплення тиші, що кличе. Повіви тиші, яка виявляє це нестямне захоплення, що кличе, – це та сила, що вможливлює прихід того нестямного захоплення. Але *кото* називає відповідно й те, що захоплює до нестями і що виявляється в повноті свого приваблювання завжди й щоразу неповторної миті.
- Пт Тоді *кото* – це вияв прояснювального послання привабливості.
- Яп Близкуче сказано; тільки що слово «привабливість» сьогоднішні уявлення дуже легко заводить на манівці...
- Пт а саме цілком у сферу сприймання...
- Яп якому підпорядкована експресивність як своєрідне звільнення. Більш помічним видається мені звернення до грецького слова *χάρις*, яке я знайшов у чудовому вислові, що його Ви у своїй доповіді «...поетично мешкає людина...» навели з Софокла і переклали як «зачарованість». У ньому говорить радше війливе пришестя тиші нестямного захоплення.
- Пт І ще одне, що там би мало, але в рамках доповіді не змогло бути сказане. *Хάριс* означає там *τίκτουσα* –творчо-плідна. Наше німецьке слово *dichten*¹⁴, *tihten*¹⁵, каже те саме. Відтак у вислові Софокла нам сповіщається, що

¹⁴ З нім. – творити, компонувати, віршувати; вигадувати, фантазувати. Це дієслово однокореневе з іменником *das Gedicht* (з нім. – вірш) (Прим. перекладача)

¹⁵ Із давньоверхньонім. – упорядковувати, прибирати, облаштовувати. Від нього походить сучасне нім. *dichten* (див. прим. 14). (Прим. перекладача)

- зачарованість сама поетична, що це те, що властиво віршую, струміння послання розутасманичення двоїстості.
- Яп Мені треба було б більше часу, аніж це дозволяють рамки розмови, щоб подумати над новими перспектива-ми, що розкриваються у зв'язку з Вашою заувагою. Але одне я вже бачу, вона мені допоможе сказати Вам іще чіткіше, що таке *koto*.
- Пт Мені здається, що це неминуче, щоб мати принаймні якусь можливість помислити над Вашим японським словом на позначення «мови» – *koto ba*.
- Яп Ви, мабуть, нагадуєте про місце нашої розмови, де я Вам називав начебто відповідні японські слова на розрізнення сілб *iro* і *kyu*: *iro* і *kyu*. *Iro* означає більше як барва і будь-що чуттєво сприйнятливе. *Kyu*, відкрите, порожність неба, означає більше як надчуттєве.
- Пт У чому полягає це «більше», сказати Ви не могли.
- Яп Проте я можу слідувати знакові, що його тягнуть ці два слова.
- Пт Куди вони вказують?
- Яп У те, звідки виявляється протилежність обох одне до одного.
- Пт І що це?
- Яп *Koto*, вияв прояснюваного послання творчо-плідної зачарованості.
- Пт Тоді *koto* – це те, що спричиняє виявлення...
- Яп і саме того, чого потребує доглядання того, що розростається і розквітає.
- Пт А що тоді говорить *koto ba* як назва на позначення мови?
- Яп Виходячи з цього слова, мова – це: пелюстки цвіту, що походять із *koto*.

- Пт Це чудесне і тому невигадане слово. Воно називає інше, аніж те, що представляють нам метафізично уявлювані назви: мова, γλῶσσα, lingua, langue і language. Я вже давно неохоче вживала слово «мова», якщо лише замислюся над її сутністю.
- Яп Але чи є якесь більш відповідне?
- Пт Я думаю, що я його знайшов; але хотілося б уберегти його від того, щоб його не вживали як звичну назву і не перефальшували на позначення якогось поняття.
- Яп Яке слово Ви вживаете?
- Пт Слово «сказання». Воно означає: казання і його сказане, і те, що каже, і те, що має бути сказане.
- Яп Що означає казати?
- Пт Імовірно, те саме, що й показувати в сенсі: уможливлювати появу і з'яву, проте в сенсі подавання знаку.
- Яп Тоді сказання – це не назва на позначення людського мовлення...
- Пт а на позначення того сутнього, на що вказує Ваше японське слово *koto ba*: казкове...
- Яп що подає знак, у якому я лише тепер завдяки нашій розмові став почуватися своїм, а тому й ясніше бачу, наскільки добре скерований був граф Куکі, що він під Вашим керівництвом намагався роздумувати над герменевтичним.
- Пт Але Ви, мабуть, також помітили, яким убогим мусило бути мое керівництво; бо, глянувши у сутність сказання, мислення лиш починає той шлях, що повертає нас із лише метафізичного уявлювання у зважання на знаки того послання, чиїми посланцями ми колись хотіли бстати.
- Яп Дорога туди далека.

- Пт І не стільки через те, що веде вона в далечінъ, скільки через те, що вона веде крізь близьке.
- Яп Те, що таке близьке і що вже давно було таким близьким, як для нас, японців, – це слово для сутності мови, над яким не замислювались: *koto ba*.
- Пт Пелюстки цвіту, що походять із *koto*. Сила уяви сягне в незвідані простори, коли це слово заче своє казання.
- Яп Сягнути вона б могла лише тоді, коли б її відпустили у звичне уявлювання. А там, де вона б'є джерелом мислення, – там вона, здається мені, радше збирає, ніж сягає. Про щось подібне здогадувався ще Кант, про що Ви самі говорите.
- Пт Але чи наше мислення вже є біля цього джерела?
- Яп Якщо й ні, то все ж таки десь у дорозі до нього, тільки-но знайде стежину, на яку, що мені тепер чіткіше видно, хотіло б указати наше японське слово на позначення «мови».
- Пт Щоб зрозуміти цю підказку, ми мали б бути досвідченішими в сутності мови.
- Яп Мені здається, що такі зусилля супроводжують хід Вашого мислення вже десятиріччями й до того ж так багатогранно, що Ви вже достатньо підготовлені, щоб сказати щось про сутність мови як про сказання.
- Пт Але Ви так само добре знаєте, що лише власних зусиль ніколи не достатньо.
- Яп Це правда. Але ж ми можемо, на що вмируща сила ніколи не здатна, радше тоді, коли сповнені готовністю, віддати геть і те, що ми самі собою завжди лиши намагаємося, хоча воно й не досягло довершеності.
- Пт Дещо з того я ризикнув сказати в лекції, яку останніми роками кілька разів читав під назвою «Мова»¹⁶.

¹⁶ Див. с. 21–40.

- Яп Про цю лекцію про мову я читав відгуки і навіть її конспект.
- Пт Такі конспекти, нехай і найретельніші, – це, як я вже казав, сумнівні джерела, і всякий конспект цієї лекції й без того лише спотворення її сказання.
- Яп Що Ви маєте на увазі під таким суворим присудом?
- Пт Це присуд не для конспектів, а для неясного записування лекції.
- Яп Чому?
- Пт Лекція – це не мовлення *про* мову...
- Яп А що?
- Пт Якби я зміг Вам відповісти, тоді б розсіялася темрява довкола шляху. Але я не можу відповісти. І причина в тому ж самому, що мене досі стримувало від видання цієї лекції друком.
- Яп Якби я наполягав на тому, щоб Ви мені назвали цю причину, це було б нав'язливо. Так, як Ви раніше почули для себе наше японське слово на позначення «мови», і з того, що Ви дали зрозуміти про послання розутасмичення двоїстості та про роль людини як посланця, я можу лише приблизно припускати, що це означає: перетворити питання про мову на розмірковування про сутність сказання.
- Пт Ви проголошуєте, якщо я ощадно поставлюся до зауважень, які, можливо, й підвели б до означення сутності сказання.
- Яп Для цього потрібно вирушити в мандрівку до місцевості сутності сказання.
- Пт І то насамперед. Але я маю на увазі щось інше. Те, що мене стримує, – це щораз більше розуміння недоторканного, що криється у таємниці сказання. Через просте

прояснення відмінності між сказанням і мовленням мало чого можна досягнути.

- Яп Ми, японці, дозволю собі зауважити, маємо вроджене розуміння того, що Вас стримує. Таємниця – це лише тоді таємниця, коли не виявляється навіть те, *що* таємниця існує.
- Пт Для поверхово поквапливих, та й для вдумливо розсудливих, це, мабуть, мусить виглядати так, начебто взагалі немає ніякої таємниці.
- Яп Утім існує небезпека не лише занадто голосно говорити про таємницю, а й проглядіти її бутність.
- Пт Оберігати чисте джерело якої мені видається найтяжчим.
- Яп Але чи сміємо ми, недовго думаючи, через це ухилятися від зусиль і ризику, щоб говорити про мову?
- Пт У жодному разі. Ми безперестану мусимо докладати зусиль до таких розмов. Їхнє мовлене, звичайно, ніколи не зможе набути форми якогось наукового трактату...
- Яп бо через це рухові запитування, яке тут потрібне, дуже легко закостеніти.
- Пт Це була б найнезначніша втрата. Тяжко була б інша: а чи, властиво, взагалі існує якесь мовлення про мову.
- Яп Але ж про те, що воно існує, свідчить і наша з Вами розмова.
- Пт Боюся, що аж занадто.
- Яп Тоді я не розумію Ваших сумнівів.
- Пт Мовлення *про* мову майже неминуче перетворює її на предмет.
- Яп Тоді зникає її сутність.

- Пт Ми поставили себе над мовою замість того, щоб *про*¹⁷ неї слухати.
- Яп Тоді існує лише одне мовлення *про* мову...
- Пт і до того ж те, яке з її сутності було б покликане і *туди* спроваджене.
- Яп І як нам цього досягнути?
- Пт Мовленням *про* мову може бути лише розмова.
- Яп Немає сумніву, що ми рухаємося в цьому напрямку.
- Пт Але чи розмова *про* сутність мови з її сутністю?
- Яп Мені здається, що ми рухаємося по колу. Розмова про мову мусить бути покликана з її сутності. Як це можливо, не взявши перед очима слухання, що відразу ж у сутність сягає?
- Пт Цей дивний зв'язок я назвав колись герменевтичним колом.
- Яп У герменевтичному він є всюди, тобто там, де, за Вашим сьогоднішнім роз'ясненням, існує зв'язок між посланням і передаванням послань.
- Пт Посланець мусить приходити від послання. Але він мусив був і підійти до нього.
- Яп А чи не казали Ви раніше, що цього кола не оминути; замість того, щоб намагатися уникнути його як начебто логічної суперечності, слід по ньому йти?
- Пт Так. Але це потрібне усвідомлення герменевтичного кола ще не означає, що з уявленням усвідомленого обертання герменевтичне відношення пізнане в своїй основі.

¹⁷ В оригіналі – *von ihr zu hören*, що можна розуміти ще як «її чути» чи «її слухати». Так здебільшого слід розуміти й наступні фрази, де прийменник «про» виділено курсивом. (Прим. перекладача)

- Яп Отож Ви відмовляєтесь від Вашого колишнього погляду.
- Пт Так – і саме тому, що мова про коло завжди на першому плані.
- Яп А якби Ви тепер представили герменевтичне відношення?
- Пт Я так само рішуче хотів би уникати якогось представлення, як і мовлення про мову.
- Яп Отож усе залежить від того, щоб потрапити у відповідне казання про мову.
- Пт Такою відповідністю, що каже, могла б бути тільки розмова.
- Яп І, очевидно, якась цілком особлива розмова.
- Пт Така, яка б у своїй основі була властивою сутності сказання.
- Яп У такому разі ми вже не можемо називати розмовою будь-яке спілкування поміж собою...
- Пт якщо й надалі будемо чути це слово так, що воно називатиме нам збирання на сутність мови.
- Яп У такому сенсі й Платонові діалоги – це не розмови?
- Пт Це питання я залишив би без відповіді й звернув би увагу лиш на те, що спосіб розмови визначає *те*, звідки до, як здається, лише мовців, до людей, заговорено.
- Яп Тоді там, де сутність мови як сказання заговорює (сповіщає), *вона* й виявляє властиву розмову...
- Пт котракаже не «про» мову, а *про* неї, як затребувана її сутністю.
- Яп І не важливо, чи розмова записана на папері, чи прозвучала колись як мовлена.
- Пт Так – бо все залежить від того, чи ця властива розмова – записана як мовлена вона чи ні – безперервно перебуває у пришесті.

- Яп Хід такої розмови мусив би мати своєрідний характер, згідно з яким більше мовчалося б, як говорилося.
- Пт Мовчалося передусім про мовчання...
- Яп бо говоріння і писання про мовчання зумовлює найзгубніше базікання...
- Пт Кому під силу просто мовчати про мовчання?
- Яп Хіба що властивому сказанню...
- Пт і мала б бути постійна прелюдія до властивої розмови *про мову*.
- Яп А чи не беремо ми відтак на себе неможливого?
- Пт Так – доки людині не дано стати посланцем, якого потребує послання, що людині ввіряє розутасмнення двоїстості.
- Яп Викликати це передавання послань, ба більше, передавати їх, видається мені незрівнянно важчим, аніж означити сутність *ікі*.
- Пт Так. Бо мусить виявитися щось, через що передаванню послань відкрилися й засвітили б ті широти, де з'являється сутність сказання.
- Яп Щось утихомирювальне мало б виявитися, що віяння широт заспокоїло б у форму сказання, що кличе.
- Пт Утасний зв'язок послання й передавання його є всюди.
- Яп У нашій давній японській поезії невідомий поет співає про те, як цвіт вишні й цвіт сливи на одній гілці переносять пахощі один в одного.
- Пт Отак я мислю собі сутнісний зв'язок далечі йтиші в тому ж самому вияві послання розутасмнення двоїстості.
- Яп Але ж хто з сьогоднішніх міг би почути в тому суголосся сутності мови, яку називає наше слово *кото ба*,

- пелюстки цвіту, що розквітають із прояснювального послання творчо-плідної зачарованості?
- Пт Хто б забажав знайти в усьому тому прийнятне освітлення сутності мови?
- Яп Цього ніколи не знайдуть, доки вимагатимуть інформації у вигляді основних тверджень та ключових слів.
- Пт Однак хтось усе ж зміг би долучитися до прелюдії передавання послань, тільки-но стане готовим до розмови про мову.
- Яп Мені здається, начебто ми самі замість того, щоб говорити про мову, спробували зробити кілька кроків на шляху, що ввіряє себе сутності сказання.
- Пт Йі себе обіцяє. Радіймо, якщо так не лише здається, а й так є.
- Яп Що тоді, якщо так є?
- Пт Тоді виявляється прощання з усіким «Це є».
- Яп Але прощання Ви мислите не як утрату й заперечення?
- Пт У жодному разі.
- Яп А як?
- Пт Як пришестя булого.
- Яп Але ж минуле минає, минало, як воно може прийти?
- Пт Минання – інакше як буле.
- Яп Як нам це мислити?
- Пт Як збирання тривалого...
- Яп що, як Ви щойно сказали, триває як те, що надає...
- Пт і воно ж зостається як послання...
- Яп що нас як посланців *потребує*.

ІЗ РОЗМОВИ ПРО МОВУ

Текст, не друкований дотепер, написано 1953-1954 рр. Приводом його появи став приїзд професора Тезуки з Токійського королівського університету.

Щоб спростувати аж надто поширені неправильні твердження, слід чітко зазначити, що згадана в тексті «Розмови» на с. 86 присвята книги «Буття і час» була згадана і в четвертому виданні книги 1935 р. Коли 1941 р. видавець зрозумів, що п'яте видання книги може опинитися під загрозою, а то й узагалі його можуть заборонити, на пропозицію й на побажання Німаєра було врешті досягнуто домовленості про те, щоб місце, де йдеться про присвяту, в цьому виданні опустити, на що я пристав за умови, що має залишитися посилання на с. 38, в якому, властиво, й була обґрунтована ця присвята яка звучить:

«Якщо це дослідження робить кілька кроків уперед щодо розкриття «самих справ», то цим автор передусім завдячує Е. Гуссерлеві, який під час авторового навчання у Фрайбурзі, особисто його скеровуючи та надаючи йому в необмежене користування ще не опубліковані дослідження, ознайомив його з найрізноманітнішими галузями феноменологічних досліджень.»

Щодо названої в «Розмові» «двоїстості», а також щодо означеної у «Мові» «роз-межованості» пор.: *Was heißt Denken?* – Тюбінген: Німаєр, 1954 р. та *Identität und Differenz.* – Пфуллінген: Г. Неске, 1957 р.